

ELS CAPBREUS SENYORIALS, FONT PER A L'ESTUDI TOPONÍMIC. TORROELLA DE MONTGRÍ (1321-1339)

Xavier SOLDEVILA

INTRODUCCIÓ

La importància que en l'estudi de l'onomàstica històrica tenen els capbreus senyorials és evident i reconeguda per tothom¹ com també és evident que la informació que contenen aquests capbreus pot ser estudiada des d'altres punts de vista, especialment des de la història sòcio-econòmica. És precisament en la mesura que avancen aquests estudis històrics a partir dels capbreus, concretament els d'època medieval, que cada vegada és més manifest que de cap de les maneres aquests capbreus no presenten una mateixa tipologia ni poden ser tractats uniformement.

Deixant de banda el major o menor nombre de variants com a extensió de la tinença o documents que n'acreditin els drets que es detallen a cada confessió, la diferència entre els capbreus radica essencialment en el seu abast territorial. Així doncs hi ha capbreus en què els capbreuants reconeixen al senyor feudal no sols les tinençes que tenen sota el seu domini, sinó les que tenen per a altres senyors a la parròquia on viuen i a les parròquies veïnes². En altres casos són només els homes propis i solius els que declaren les tinençes per altres senyors i encara només les tingudes dins la parròquia on habiten³. Finalment hi ha capbreus on fins i tot les confessions dels homes propis i solius es limiten a les tinençes sota el dret del senyor capbreuant⁴.

Per esbrinar quin és l'abast i quins els límits de qualsevol capbreu hi ha diferents indicis que poden ajudar l'investigador. En primer lloc el mateix capbreu moltes vegades fa evident que queden moltes tinençes ubicades dins la mateixa parròquia per confessar. Així, per posar tan sols un exemple, Ramon Jordà, pagès de Fontanilles, el 1327 declara només quatre terres, una feixa i un hort però quan en dona les afrontacions apareixen entre cinc i set tinençes més que posseeix ell mateix dins la mateixa parròquia tot i que, això sí, per senyors diferents⁵. En segon lloc, però, la millor manera d'avaluar l'abast dels capbreus és contrastar-los amb altres fonts coetànies entre les quals cal destacar els registres notariaus, que, tot i les seves mancances⁶, no pateixen el caràcter fiscal dels capbreus. Novament un cas ho exemplifica suficientment. Bernat Belluga declara el 1321 als procuradors del rei d'Aragó un alberg, sis terres, tres vinyes, un hort i un camp tot dins la parròquia de Torroella; però el registre notarial de Torroella de Montgrí del mateix any l'identifica com a propietari de sis tinençes més, tres terres, un hort, un camp i una feixa, també a la

mateixa parròquia, que de cap de les maneres coincideixen amb les que ell ha declarat al capbreu⁷.

Les raons que expliquen aquestes diferències entre uns i altres capbreus poden ser molt variades: més o menys poder de coacció del senyor o de resistència dels tinents, costum local, frau o ocultació; però en qualsevol cas és evident que cal anar molt alerta abans de treure qualsevol conclusió a partir de l'estudi dels capbreus i, més encara, a partir de la comparació de capbreus. Aquest treball pretén, precisament, constatar com pot ser de limitada la informació onomàstica d'un capbreu medieval. Per fer-ho s'ha procedit a la comparació de dos dels capbreus de la primera meitat del segle XIV de la zona empordanesa de Torroella de Montgrí, concretament els dos del lloc de Fontanilles dels anys 1327-28 i 1333⁸ i dels registres notariais de Torroella dels anys 1298, 1304, 1305, 1308-9, 1311-12, 1321, 1322 i 1341⁹. És clar que un treball d'aquesta mena de cap de les maneres no pot tenir intencions generalitzadores ni tan sols pel que fa a l'Empordà atès que caldria fer el mateix exercici amb els altres capbreus de la zona¹⁰, però té l'interès de mostrar la cada dia més segura limitació dels capbreus aplicada al camp de la toponímia.

ELS CAPBREUS DE FONTANILLES

Els dos capbreus que corresponen al petit lloc de Fontanilles tenen força trets comuns. En primer lloc són gairebé coetanis, un dels anys 1327-28 i l'altre de l'any 1333 i en segon lloc el model de declaració és semblant: confessió primer dels homes propis i solius i clara ubicació de la tinença a la parròquia i al lloc, amb les seves afrontacions i censos i agrers deguts per ella. Tot i això també hi ha diferències i algunes de significatives: el capbreu de 1333 recull també les superfícies de la majoria de les tinences expressades en vessanes i saions i obliga els homes propis i solius a declarar les terres que tenen dins la parròquia per altres senyors. És per això que no ha de sorprendre que tot i que hi ha una quantitat gairebé igual de confessions, 66 al de 1327-28 i 64 al de 1333, en aquest darrer capbreu s'hi enumeri un volum de tinences considerablement més alt, 322 contra només 169 del capbreu de 1327-1328.

Partint d'aquestes dades es poden ja enquadrar els 52 topònims que es localitzen al document de 1327-28 i els 80 al de 1333. Tot i que aquestes xifres són rigorosament precises cal reconèixer que en alguns casos dos topònims possiblement es refereixen a un mateix indret i per aquesta raó les quantitats prudencialment s'han rebaixat a 49 als 1327-28¹¹ i a 71 al 1333¹². De tots aquests topònims d'un i altre capbreu només n'hi ha 28 que coincideixen amb seguretat més dos que es presenten força dubtosos,¹³ la qual cosa significa que els dos capbreus sumen un total de 92 topònims diferents i que només un 30%, menys d'una tercera part, es troben en els dos documents. Individualment un 57% dels topònims del capbreu de 1327-28 són comuns mentre que al capbreu més extens de 1333 la proporció es redueix a un 39%.

Aquests percentatges ja ens indiquen que cap dels dos documents no permetria una aproximació al conjunt dels topònims de Fontanilles a la primera meitat del segle XIV. Immediatament, però, es planteja la incògnita de si aquesta aproximació de conjunt es podria realitzar si s'unissin les dades dels dos capbreus, és a dir, si

entre els dos documents recullen el gruix de topònims de Fontanilles. És clar que per intentar donar una resposta a aquesta qüestió cal recórrer a la font presentada més amunt, als registres notariais de Torroella de Montgrí.

El seguiment de totes les referències a la toponímia de la parròquia de Fontanilles que es troben als dits registres, essencialment a les vendes de terra¹⁴, indica una gairebé nul·la coincidència amb les dades dels capbreus. Tot i la desproporció numèrica amb què apareixen els topònims¹⁵ només en un cas, l'indret conegut com a *Riera*, hi ha un paral·lelisme amb el capbreu de 1327-28. Cap ni un dels altres cinc topònims que es recullen des del 1298 al 1341 no apareix ni en un capbreu ni en l'altre. Cal deixar clar que els mateixos registres donen una pista per entendre aquesta divergència, ja que identifiquen el senyor feudal de tres¹⁶ dels cinc topònims que només apareixen als registres i en cap dels casos no és ni el prior d'Ullà ni Ramon Xalabra ni Ramon de Begur, els senyors capbrevants, sinó la Comanda Hospitalera d'Aiguaviva.

Tot i això l'aportació dels registres de la notaria de Torroella sembla indicar que fins unint les dades dels dos capbreus l'investigador no podria aconseguir aquella aproximació al conjunt de la toponímia de Fontanilles esmentada ratlles més amunt, atès que sempre restaria indocumentada una proporció més o menys elevada de noms.

CONCLUSIÓ

El buidatge i seguiment dels topònims que apareixen als capbreus senyoriais del lloc de Fontanilles i les referències que s'hi fan als registres notariais de Torroella de Montgrí a la primera meitat del segle XIV indiquen de manera força clara que les limitacions informatives que per la seva pròpia naturalesa pateixen aquests capbreus per a les investigacions sòcio-econòmiques són també presents en el camp de l'estudi toponímic. Aquestes mancances informatives són la conseqüència, doncs, del caràcter mateix de la font; es tracta d'una documentació senyorial que pot limitar-se perfectament a allò que era significatiu aleshores per al senyor i no pas a allò que interessa a l'investigador de l'actualitat. En aquest sentit el contrast amb les dades dels registres notariais és concloent.

Tot i això, aquestes conclusions es limiten exclusivament als capbreus de la parròquia de Fontanilles però no es poden extrapolar a cap altre capbreu sense una investigació prèvia i, molt menys, pretenen qüestionar la utilitat extraordinària dels capbreus senyoriais com a font per a l'estudi toponímic.

NOTES

1. Per posar només un exemple, Ramon AMIGÓ, a *Recull de noms de Siurana* (en premsa), dels 20 documents que utilitza, set són capbreus. Informació obtinguda del dossier repartit per l'autor a la Sessió de treball sobre tècniques auxiliars en la investigació sobre Recull dels noms de lloc feta a l'Arxiu Històric Comarcal de Santa Coloma de Farners el 16 d'octubre de 1993.

Pel que fa a l'estudi dels capbreus des d'una perspectiva d'història econòmica i social cal

- esmentar els treballs de FELIU i MONTFORT, Gaspar: “L’estudi serial dels capbreus com a font per a la història agrària. L’exemple del Palau d’Anglesola” a *I Col·loqui d’Història Agrària*. València, 1983 o RIU, Manuel: “Els capbreus, font important per a la història sòcio-econòmica dels senyorius laics i eclesiàstics: dos exemples catalans del segle XVII, referents al monestir cistercenc de Santa Maria de Montbenet (Berga)” a *Estudios Históricos y Documentos de los Archivos de Protocolos*. N. 5. Barcelona, 1977. Ja més concretament centrats en capbreus medievals destaquen MARQUÈS, Josep Maria: “Vilobí d’Onyar a través del capbreu de Ramon de Malars” a *Estudis d’Història Agrària*. N. 5. Barcelona, 1985, o el llibre de CASTILLO, Maria Josep: *Argentona i Vilassar a cavall de dues èpoques*. Argentona, 1990. Finalment, i com a visió a nivell europeu, cal citar FOSSIER, Robert: *Polyptiques et censiers*. Brepols, 1978.
2. És el cas del capbreu de la pabordia d’Aro de la catedral de Girona del 1343 (ACG, Aro III) estudiat per SANZ, Antoni Ll: “La pabordia d’Aro de la catedral de Girona, 1180-1343” a *Estudi General*. 5-6. Girona. 1985-1986 on es detallen tinences de les parròquies de Santa Cristina d’Aro i Santa Maria de Fenals.
  3. Aquest és el cas d’alguns dels capbreus de la primera meitat del segle XIV de la zona de Torroella de Montgrí concretament el de Fontanilles declarat a Guillem prior del monestir d’Ullà al 1333 (Arxiu Històric de Girona, Torroella 658).
  4. A aquesta tipologia hi responen els capbreus de Ramon Xalabra i Ramon de Begur, senyors per indivís de Fontanilles de la parròquia de Fontanilles AHG, Resta del Districte de la Bisbal 38) del rei de la parròquia de Torroella dels anys 1321 i 1322 (Arxiu de la Corona d’Aragó, Batllia General, Classe 2, Bc, 1, folis 45r-89v) i del bisbe de Girona del lloc d’Ullà (AHG, Ullà 130).
  5. AHG, Resta LB 38, 7v-8v.
  6. Pel que fa a les dificultats dels registres notariais, per exemple, és molt difícil avaluar la importància que tenien encara al segle XIV els contractes de paraula i la proporció de notes notariais que mai no esdevenien contractes en ferm. Tot i això, estudis com el recentment aparegut de TORRÓ, Josep: *La formació d’un espai feudal. Alcoi de 1245 a 1305*. València, 1992, demostren que els registres notariais són una font de primer ordre per a la història medieval.
  7. La capbreuació de Bernat Belluga es troba a ACA, BG, CI2, Bc, 1, ff 52r-53r i els contractes en què apareix com a tinent de les altres sis tinences a AHG, Ullà 168, 5v, 25r, 27v, 67v i 74v.
  8. Cf notes 3 i 4.
  9. AHG, Torroella 1, Torroella 554, Torroella 555, Ullà 167, Torroella 2, Ullà 168, Ullà 169 i Torroella 567.
  10. Cf notes 3 i 4 a més de AHG, Torroella 658B corresponent al capbreu de la parròquia de Gualta fet pels senyors per indivís del lloc Jaume Granyena i Pere Calvet l’any 1338.
  11. Així els topònims *Camp des Bosc* (AHG, Resta LB 38, 18v-19r), *Fontanilles* (AHG, Resta LB 38, 2v-3r) i *Hort* (AHG, Resta LB 38, 17r) s’han assimilat a *Bosc* (AHG, Resta LB 38, 13r-v), *Vilar de Fontanilles* (AHG, Resta LB 38, 13r) i *Horta de Fontanilles* (AHG, Resta LB 38, 13r).
  12. De la mateixa manera els topònims *Camí* (AHG, Torroella 658, 7r), *Coll* (AHG, Torroella 658, 1r-2v), *Conamina* (AHG, Torroella 658, 13v-14r), *Conamina des Vaqueril* (AHG, Torroella 658, 13v-14r), *Feixa* (AHG, Torroella 658, 12v), *Figueres* (AHG, Torroella 658, 3v-5r), *Fontanilles* (AHG, Torroella 658, 7r-9r), *Puig* (AHG, Torroella 658, 10v-11r) i *Vall* (AHG, Torroella 658, 11v-12r) possiblement són paral·lels a un o altre dels següents noms: *Camí de l’Hospital* (AHG, Torroella 658, 31r-32v) o *Camí de Llevià* (AHG, Torroella 658, 7r-9r), *Coll de Llevià* (AHG, Torroella 658, 16v-17r), *Coll*

de Palau (AHG, Torroella 658, 13r-v) *Coll de Valoses* (AHG, Torroella 658, 9r-v), *Conamina establerta* (AHG, Torroella 658, 10v-11r), *Conamina del monestir* (AHG, Torroella 658, 5r-6v) *Conamina des Vaqueril* (AHG, Torroella 658, 13v-14r), *Vaqueril* (AHG, Torroella 658, 3v-5r), *Feixa des Bosc* (AHG, Torroella 658, 5r-6v) o *Feixes* (AHG, Torroella 658, 7r-9r), *Figueres d'En Jordà* (AHG, Torroella 658, 5r-6v) o *Figueres de Na Bernarda* (AHG, Torroella 658, 5r-6v), *Salvetat de Fontanilles* (AHG, Torroella 658, 3v-5r), *Puig Aguilar* (AHG, Torroella 658, 17r-v) i *Vall d'Esclusana* (AHG, Torroella 658, 31r-32v).

13. És el cas dels noms *Bassa* de 1327-28 (AHG, Resta LB 38, 7r-v), que podria ser el mateix que *Basses* de 1333 (AHG, Torroella 658, 28v-29r) i *Vora el Puig* de 1327-28 (AHG, Resta LB, 8v-9v) i de *Puig* de 1333 (AHG, Torroella 658, 10v-11r).
14. Les referències toponímiques es troben a 13 vendes de terra (AHG, Torroella 554, 17v, 25r, 43v-44r i 47v-48r, 54r Torroella 555, 45v, Torroella 2, 87v, Ullà 168, 74v, Ullà 169, 43r-v, 50v i Torroella 567, 1v-2r, 66v i 114v) dues donacions (AHG, Ullà 167, 22v i Ullà 169, 38v), una obligació (AHG, Torroella 1, 56v) i una concòrdia (AHG, Ullà 168, 19v).
15. Els topònims que apareixen són *Riera*, 10 referències: AHG, Torroella 554, 25r, 43v-44r i 47v-48r; Ullà 167, 22v; Torroella 2, 87v; Ullà 169, 38v i 43r-v i Torroella 567, 1v-2r, 66v i 114v, *Redonell*, dues referències: AHG, Ullà 168, 74v i Ullà 169, 50v, *Morellar*, una referència: AHG, Ullà 168, 19v, *Maimina*, dues referències: AHG, Torroella 554, 17v i Torroella 555, 45v, *Pont des Montellar*, una referència: AHG, Torroella 554, 54r i *Colomar*, una referència: AHG, Torroella 1, 56v.
16. AHG, Torroella 554, 17v, 54r i Ullà 169, 50v.